

A székely ló.

(*Hankó Béla*: Székely lovak. Erdélyi Tudományos Intézet kiadása. 51. l., VII. tábla. Kolozsvár, 1943.)

Hankó Béla már esztendőök óta nagyfontosságú kutatásokat végez az ősi magyar háziállat-fajták megállapítására és felkutatására vonatkozólag. Az ősi magyar lóról, szarvasmarháról, juh-ról, sertésfajtákról, baromfiról írt részlettanulmányait „Ősi magyar háziállataink“ (Debrecen, 1940.) c. munkájában foglalta össze. Összefoglaló munkájának megjelenése óta tovább vizsgálja a magyar háziállatok tájfajtáit s először a hucul lóról adott ki egy nagyobb tanulmányt (A hucul ló és tenyésztése Turjaremetén, Kolozsvár, 1942.). Legújabbán pedig fenti című tanulmányát jelentette meg.

Az első pillanatra talán szokatlannak tetszik, hogy egy zoológiai vonatkozású munkával foglalkozunk a Nép és Nyelv lapjain. Tehát mindjárt előljáróban szólnunk kell arról, miért tesszük ezt. Az olyan irányú zoológiai vizsgálatnak, amilyen irányban *Hankó* is dolgozik, néprajzi és művelődéstörténeti szempontból igen nagy jelentősége van. A kulturzoológiai vizsgálatok szilárd biológiai alapot nyújtanak a néprajzi kutatásokhoz.

Egyes háziállat fajtákkal szorosan összetartoznak bizonyos tenyésztési formák, néprajzi jelenségek, tárgyak, szokások. Így az alföldi szilaj tartásmód együtt járt az ősi magyar háziállat-fajták tenyésztésével. A nyugateurópai ló, szarvasmarha, juh nem bírta volna ki a téli és nyári szabad ég alatt való tartást, a mostoha természeti körülményeket. Ellenben a hortobágyi racka juh, a podóliai marhával rokon nagyszarvú magyar szarvasmarha a nomád tartásmódtól évszázadokon át megedződve könnyen tűrte a forróságot, a hideget, az éhséget. A nyugati fajták behozatala szükségessé tette az istállózást, a belterjes takarmányozást. A tartásmódon kívül ősi háziállatainkkal együtt fennmaradtak olyan, a pásztorélet körébe tartozó tárgyak is, amelyek különösen fontosak állattenyésztő műveltségünk keleti kapcsolatainak felderítésénél és megállapításánál¹⁾. Az ősi háziállatfajok meghatározásával és földrajzi elterjedésük megál-

¹⁾ *Gunda B.*: The Anthropogeography of Pasturing on the Great Hungarian Plain. Geographical Review (International Review of the Hungarian Geographical Society.) Vol. LXVIII., Budapest, 1940.; *Gunda B.*: Asiatische Maulkorbformen in der ung. Hirtenkultur. Ethnos, III. 1908. 8. skk. I.

lapításával nyomon követhetjük egy-egy nép vándorútját. A nomád népek vándorlás közben a velük érintkező, körülöttük és közöttük lakó idegen népeknek állatokat adnak át, állatokat hagynak hátra, melyeket a helyükre települő népek átvesznek és tovább tenyésztenek. Ha ki pusztulnak is egyes állatfajták, tulajdonságaik a későbbi fajtákban tovább élnek, amint az az örökléstani vizsgálatokkal kimutatható. Amilyen mértékben nyoma van egy-egy nép állattenyésztésében az ősi háziállatok jellegének, vérének, faji tulajdonságainak, lényegileg olyan mértékben mutatható ki állattenyésztésének ősi formája, ősi néprajzi elemei is. A háziállatfajták és a néprajzi jelenségek s különösen a vándorlások közötti kapcsolatot — sajnos — eddig éppen az eurázsiai sztyeppe-övezetben, a nomád magyaság életterében kutatták a legkevésbé. Pedig, hogy az ilyenirányú vizsgálatokkal milyen értékes eredmények hozhatók felszínre, azt a keletafrikai hamita népek eredetét és vándorlását s az alpesi népi hullámzásokat érintő kutatások igazolják²⁾.

De térjünk vissza *Hankó* munkájához. *Hankónak* 1942 nyarán a Székelyföldön végzett kancatörzskönyvezésnél alkalma volt több száz lovat megmérni. A testmérési eredményekből, a testállás, a szőrzet megfigyeléséből *Hankó* arra az eredményre jut, hogy Erdély keleti határvidékén két alacsonytermetű lófajta található: a békási és a valamivel magasabb székely ló. A békási lófajta a Borgói-hágótól a Gyimesi szorosig terjedő vidéken él. Tenyészterületének központja Gyergyóbékás, a Zsedán patak völgye, Almásmező vidéke. Míg a békási ló meglehetősen egységes, addig a székely fajta jellemző tulajdonsága a többféle kereszteződés miatt csak nehezen állapítható meg. A magasabb hegyvidéken mindig tisztább vérű lovakat találunk, mint a székely medencékben. A békási ló rokonságban van a máramarosi ruszin népesoportnak, a huculoknak lovával. De míg a hucul lófajtában sok a *taki* (belsőázsiai mongol ló, *Equus Przewalski* vagy *Equus ferus Pallas*) vér, addig a békási és a székely fajta vére túlnyomó többségben az európai *tarpán* lóval (*Equus Gmelini*) való kapcsolatra mutat. A zoológiai eredményeken kívül igen értékes megfigyeléseket közöl *Hankó* a békási és székely ló használatáról, a nyeregformákról, a ló irányításáról, a befogás módjáról. A békási lovak kiváló hegyilovak. A meredek, sziklás ösvényeken mint nyerges állatok igen jól használhatók. Kantár, zabla nincs rajtuk, csak kenderhámos kötőfék. Irányítási szóval, jobb vagy bal nyakoldaluk veregetésével vagy comb-

2) *Adametz L.*: Herkunft und Wandemngen der Hamiten erschlossen aus ihren Haustierrassen. Wien, 1920. *Adametz L.*: Haustierrassen und Kulturpflanzen des alpinen Menschentypus als Weiser dessen Herkunft. Zeitschrift für Züchtung, B. XXXI., 1935.

hal szokták a megnyergelt békási lovakat^{2/a)} A nyereg felerősítésére székely vidéken egyetlen hevedert, a gyimesi csángóknál, a románoknál pedig két hevedert használnak. A székely ló ritkán jár nyereg alatt, inkább szekérbe fogva, mint vonójószágot alkalmaznak. A székely hámba fogott ló szügyelőjével és nyaklójával egyformán húz s a hámnak hátszíja és haslója nincsen. *Hankó* ezeket a fontos megállapításait és megfigyeléseit történeti visszapillantással is kiegészíti: ismerteti az erdélyi lótenyésztés történetét s régi gazdasági könyveinknek az erdélyi lóról szóló megállapításait. Általában igen nagy értéke *Hankó* minden munkájának, hogy azokban a régi magyar gazdasági irodalom értékelését, felhasználását is megtaláljuk.

Hankó, amint láttuk, a keleterdélyi lovakat éppenúgy, mint korábban a honfoglaló magyarság lovát az ősi európai lófajtával, a *tarpán*nal hozza kapcsolatba. A *tarpán* a múlt század végén a délorosz sztyeppéken még vadon is élt. A honfoglaló magyarság lova *tarpán* ivadék volt, amelybe némi „taki vér is csörgedezett“, — mondja *Hankó*³⁾.

Az ősi magyar ló fajtájának megállapítása sokat foglalkoztatta a zoológusokat és a nomád műveltség kérdésével foglalkozó etnologusokat. Már *Besskó József* arra az eredményre jutott, hogy a honfoglaló magyarság lova a keleti fajta mongol lóhoz tartozott⁴⁾. Ezt a megállapítást az újabb magyar kranio-metriai vizsgálatok is megerősítik⁵⁾. Az ősi magyar lónak a takival való kapcsolatát hangsúlyozza a zoológus *Adametz* s az etnologus-kulturtörténész *Flor*⁶⁾. Sőt *Adametz* a mai székely lovat is a *takival* hozza kapcsolatba⁷⁾.

Nem feladatunk, hogy a zoológiai vizsgálatok ellentmondó eredményeit kritizáljuk vagy értékeljük, a különböző eredmények közül valamelyik mellett állást foglaljunk. Mi itt csak néhány néprajzi-kulturtörténeti problémára mutathatunk rá. *Hankó* szerint a *tarpánt* őseink Oroszország délkeleti részén „Könynyen befoghatták és megszelídíthették“⁸⁾. A *taki* vér pedig úgy jutott lovainkba, hogy a délorosz sztyeppéken átvonuló lovas népek lóanyaga magyar kézre került. Nézetem szerint *Hankó*

2/a). A békási lovat ismerhetjük fel a romániai Vrancea vidékének arról termetű hegyi lovában is (*Stahl H. H.*: Nerei. un village d'une région archaïque. Bukarest, 1939. III. k. 58 l.).

3). *Hankó B.*: A magyar ló eredete. Debreceni Szemle. IX. 1935. 74. l.

4). *Besskó J.*: A honfoglaló magyar nemzet lovairól. Bp., 1906. 147. skk. 1.

5). *Nagy D.*: Kranio-metriai vizsgálatok a honfoglaló magyarok lovain Magyar Tud. Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője, LIV. 1936. 991. skk. 1.

6). *Flor F.*: Haustiere und Hirtenkulturen. Wien, 1930. 181. l.: *Flor F.*: Die Indogermanenfrage in der Völkerkunde. Festschrift für Herman Hirt. Germanen und Indogermanen. Bd. I Heidelberg, 1936. 125. l.

7). *Adametz L.*: Lehrbuch der allgemeinen Tierzucht 27. l.

8). *Hankó B.*: A magyar ló... 66. l.

véleménye nem állítható párhuzamba a történeti és néprajzi tényekkel. Nem valószínű, hogy a délorsz. sztyeppékre kiszivárgó magyar-ugorság a *tarpán* háziasításával kísérletezett volna, akkor, amikor ezen a területen a szelídített ló régen ismeretes volt s lovasnomád népek életformája virágzott⁹⁾. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a közvetlen háziasítás útján történő lovasnéppé válás esakis évszázados, nyugodt átalakulási folyamat eredménye lehet. Egy ilyen átalakulási folyamat végigélésére pedig a bolgár-török politikai és műveltségi hatás alá kerülő magyar-ugorságnak sem ideje, sem alkalma nem volt. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a ló a legnehezebben háziasítható állat. Sokkal elfogadhatóbbaknak látszanak azok a vélemények, amelyek az ősmagyarság *taki* lovát hangsúlyozzák. A *taki* a Belsőázsia felől előretörő bolgár-török (nyugati-török) népréteg állata lehetett. Azé a néprétege, amely lovasnomáddá tette a magyar-ugorságot. A honfoglaló magyarság lovainál a *tarpán* jellegét azzal magyarázom, hogy az ősi *taki* lóállomány Dél-országszországban *tarpán* lovakkal keveredett. A honfoglaló magyarság lova a későbbi évszázadok folyamán is állandó kereszteződésnek, vérkeveredésnek volt kitéve. Látjuk ezt a reánk maradt városi jegyzőkönyvek adataiból, az irodalmi feljegyzésekből. A nyugati hadjáratok, a török hódoltság, főuraink és hatóságaink különböző tenyésztési kísérletei mind hozzájárultak ahhoz, hogy az ősi magyar lófajta eltűnjön. Amikor a XVII. században tarfakó, szepe (szürkésfehér), roh (fekete), vasderes, sárga hódas, szőke konyaszabású, hátuljára szárlábú, esőkaszemű, sárga babos, stb. lovakat emlegetnek, ezekből már igen nehéz felismerni az ősi magyar lófajtát. Nem lehetetlen azonban, hogy az alföldi kisparasztság kezén a legújabb időkig lappangó alacsonytermetű, nagyfejű, keskenyhátú, pejszinű, kitarító, edzett, kevés igényű parlagi lovakat ősi nomádeletünk *takijainak* vére is hajtotta.

Rá kell még mutatnunk arra is, hogy a magyar lótenyésztéssel kapcsolatos műveltségi elemek, mint amilyen az ősi magyar lovastemetkezés, a lóáldozat, a ló fejése s a lótejből készített erjesztett italok (kumisz) készítése, a csikó szopását megakadályozó palókaformák, a lónak a mezőgazdasági munkában való negatív szerepe és nyergesállatként való használata, — nem a *tarpán*, hanem a *takitenyésztő* műveltségi körre való kapcsolatra utal¹⁰⁾. Ezzel szemben a *tarpántenyésztő* műveltségi körben (az ősiindogermánoknál) a lovat eredetileg nem fejték, nem nyergelték, hanem mint vonóíjóságot alkalmazták¹¹⁾.

⁹⁾ Lásd Menghin O.: Weltgeschichte der Steinzeit, Wien, 1932. c. munkájának idevonatkozó fejezeteit.

¹⁰⁾ Gunda B.: Asiatische Maulkorbformen.

¹¹⁾ Nehring A.: Studien zur indogermanischen Kultur und Urheimat. Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik, IV. Wien, 1936. 93. l.

Fenti fejtegetésünknek látszólag ellentmond az, hogy a jakutok lova *tarpán* ló s hogy Mongoliában és az Altájban Kr. e. 2000-ből származó sirokból *tarpán* jellegű lócsontvázak kerültek (ló¹²). Ez azonban későbbi iráni, ósárja-indogermán behatás lehet, ami Belsőázsiaiban — a kulturáknak ezen a nagy érintkező területén — egyáltalán nem meglepő. Az iráni hatásra tanulságos példaként hozhatók fel a mongol nyelv iráni elemei¹³).

A székely lóval kapcsolatban említjük meg azt is, hogy a ló tenyésztése és elterjedése, gazdasági jelentősége a multban kevésbé volt olyan jelentős, mint napjainkban. Az Alföldön a nehezebb, kitarító mezőgazdasági munkánál a XIX. század közepéig a szarvasmarhát használták¹⁴). A ló a gyors közlekedés, a harcok, a könnyű munka állata volt, ami szintén nomád sajátosság. Saját gyűjtéseimből tudom, hogy a beregi síkság magyarsága is inkább szarvasmarhát tartott. A nagy utat kitevő fuvarozást ökrökkel végezték. Idősebb férfiak még 1940 nyarán emlékeztek arra, hogy a Szernye-mocsár környéki falukban a mult század végén alig egy-két gazdának volt lova. Tudjuk azt is, hogy ugyanebben az időben a Feketekörös völgyébe az Alföld felől szinte lépésről-lépésre nyomult előre a ló és szorította ki a mezőgazdasági munkából a szarvasmarhát¹⁵). A kalotaszegi magyarságnál is a bivaly és az ökör helyettesítette a ló munkacerejét. A csiki lótenyésztés fejlettségéről szintén megemlékeznek mezőgazdasági íróink¹⁶). Ha figyelmesen áttanulmányozzuk az 1911. évi állatszámolás eredményét, akkor azt látjuk, hogy Erdélyben az igavonásra használt tehének, ökrök és tinók száma meghaladta az igavonásra használt lovak számát. Így volt ez elsősorban a román vidékeken. Hunyad megyében a lovak száma 12.537, a szarvasmarhaállomány 151.474, amelyből igavonásra 57.481 darabot használtak. Ennek az a magyarázata, hogy hazánkban is, mint Kelet-Európa nagyrészen, igen ősi szarvasmarhatenyésztő műveltség emlékei élnek. A szarvasmarha, különösen az ökör, a mezőgazdasági munkánál lényeges szerepet játszott: vont a szántót, sőt még gabona elnyomtatására is felhasználták, amint azt néhány alföldi adat bizonyítja¹⁷). Ez a szarvasmarhatenyésztő műveltség a Balkán félszigettől felnyúlik Finnországba, ahol a Finn-öböl környékén időszámításunk első századában a finnek már vonójószágként alkalmazták a szarvasmarhát. A szarvasmarhának a mezőgazdasági munkában való

12). *Nehring A.*: id. munk. 92. 1.

13). *Laufer B.*: Sino-Iranica. Chicago. 1919. 572. 1.

14). *Tálaszl I.*: A Kiskunság népi állattartása. Bp., 1936. 8. 1.

15). *Györfly I.*: A Feketekörös-völgyi magyarság. Földrajzi Közlemények. XLI 1913. 495. 1.

16). *T. Nagy I.*: Csikmegye közgazdasági leírása. Bp., 1902. 29. 1.

17). *Györfly I.*: Takarás és nyomtatás az Alföldön. Népr. Ért. 1928. 28., 29. 1.

jelentősége jellemzi a déli és nyugati szlávokat, míg ellenben a nagyoroszoknál már a ló lép előtérbe. A déli és északi területek szarvasmarhatenyésztő műveltségének összefüggését több példával bizonyíthatjuk: így pl. a különböző járomformákkal. Északkeleti lengyel területen és a fehéroroszoknál ugyanazok a járomformák használatosak, mint a Balkán félsziget keleti részén Isztriától Görögországig. Ezeknél a jármoknál az aljdeszka hiányzik, az ökör nyaka ivalakú keretbe kerül. A szarvasmarha, mint vonójószág korán ismeretes a lovasnomád népek területén is, amint ezt az Altáj-hegységben előkerülő, a Kr. e. IV. századból származó járomlelet igazolja. Azonban a szarvasmarha tenyésztés jelentőségét a nomádság gazdálkodásában még kevésbé kutatták¹⁸⁾.

Ezzel a rövid fejtegetéssel csak rá kívántunk mutatni néhány néprajzi és kulturtörténeti problémára, amelyek ősi háziállatfajtáinkkal kapcsolatosak. Másrészt pedig felhívni a figyelmet *Hankó* munkáira, amelyek fontos biológiai alapot nyújtanak az etnográfusok vizsgálataihoz.

Gunda Béla

Das Pferd der Székler.

Die Arbeit von B. *Hankó* (Székely lovak, Kolozsvár, 1943.) wird hier vom Verfasser mit kritischen Notizen versehen. Laut dem Verfasser gehörte das Pferd der landnehmenden Ungarn nicht zur Tarpan-Rasse (*Equus Gmelini*), wie dies von *Hankó* angenommen wird, sondern aber zur Taki-Rasse (*Equus Przewalski*). Diese Behauptung unterstützen die kulturhistorischen Tatsachen, sowie die kranio-metrischen Untersuchungen. Das Pferd der Altungarn, das Taki erhielt zwar etwas tarpanischen Blut auf den südrussischen Steppen, doch haben sich die Ungarn im Südrussland nie mit der Domestication des Tarpans befasst, wie dies *Hankó* behauptet. Die älteste Schichte der Ungaren (gennant „m a g y a r - u g o r“, Ungar-Ugrier) hat bereits domestizierte Pferde von den Bulgaro-Türken übernommen. Auch blieb das Pferd noch eine lange Zeit nach der Landnahme bloss ein Reittier, bei den landwirtschaftlichen Arbeiten hingegen gebrauchte man, wie überall in Osteuropa das Rindvieh. Das Rindvieh ist auch heute noch in vielen Teilen Siebenbürgens (hauptsächlich bei den Rumänen) das bei der Landwirtschaft am meist benützte Tier.

18). Az idevonatkozó részleteket s irodalmi adatokat l. *Krügernek* Dio Hochpyrenäen. C. Ländliche Arbeit Bd. II. Hamburg. 1939. c. munkájáról írt ismertetésben (Zeitschrift für Ethnologie. LXXIII. 1941 119—121 l.).